

Sygn. akt II CSK 449/12

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 18 kwietnia 2013 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Iwona Koper (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Krzysztof Pietrzykowski

SSN Agnieszka Piotrowska

w sprawie z powództwa M. M. i P. Z.
przeciwko Skarbowi Państwa - Staroście Powiatu P., Wojewodzie [...] oraz Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w W., Miastu Gminie P. i Przedsiębiorstwu [...] Spółce Akcyjnej w C.
o ustalenie, wydanie nieruchomości i odszkodowanie,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 18 kwietnia 2013 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 20 stycznia 2012 r., sygn. akt I ACa [...],

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu w [...] do ponownego rozpoznania
oraz orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Okręgowy w P. wyrokiem z dnia 30 maja 2011 r. oddalił powództwo M. M. i P. Z. przeciwko Skarbowi Państwa - Staroście powiatu P., Wojewodzie [...], Dyrektorowi Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad w W., Miastu Gminie P. i Przedsiębiorstwu [...] Spółce Akcyjnej w C. o ustalenie, wydanie nieruchomości i odszkodowanie. Sąd Okręgowy uznał, że powodowie nie mają interesu prawnego w żądaniu ustalenia nieistnienia przejścia prawa własności nieruchomości należących do E. T. na rzecz Skarbu Państwa na mocy dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej. Jako nieuzasadnione ocenił roszczenia o wydanie nieruchomości i odszkodowanie przyjmując, że nie jest możliwe uznanie, iż przejęcie nieruchomości na rzecz Skarbu Państwa, które nastąpiło na podstawie art. 13 § 3, 4 i 5 dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939 - 1945 r. (Dz. U. Nr 41, poz. 237), było niezgodne z prawem. Stwierdził, że na podstawie art. 365 § 1 k.p.c. jest związany prawomocnym postanowieniem Sądu Okręgowego P. z dnia 21 listopada 1947 r. sygn. Ko [...] orzekającym konfiskatę majątku E. T., a powodowie nie uzyskali orzeczenia Sądu Najwyższego uwzględniającego skargę o stwierdzenie niezgodności z prawem tego prawomocnego orzeczenia stanowiącego prejudykat w sprawie o odszkodowanie przeciwko Skarbowi Państwa. Uzyskanie takiego stwierdzenia jest zaś możliwość tylko w odniesieniu do takich orzeczeń, które uprawomocniły się od dnia 17 października 1997 r.

Wyrokiem z dnia 20 stycznia 2012 r. Sąd Apelacyjny w [...] oddalił apelację powodów od wyroku Sądu Okręgowego przyjmując za podstawę rozstrzygnięcia stan faktyczny ustalony przez ten Sąd. Oddalił podnoszony przez skarżących zarzut naruszenia art. 3 k.p.c. przez dopuszczenie z urzędu dowodu z postanowienia Sądu Okręgowego w P. z dnia 21 listopada 1947 r. sygn. Ko [...], uznając, że dopuszczenie tego dowodu nie prowadziło do pozbawienia powodów możliwości obrony ich praw, ani możliwości wypowiedzenia się co do tego dowodu, który był konieczny dla wyjaśnienia

sprawy. Przyjął, że majątek E. T. może być traktowany jednocześnie jako zajęty na podstawie dekretu z 28 czerwca 1947 r. i przejęty na podstawie dekretu o przeprowadzaniu reformy rolnej. Uznał jednak - odmiennie niż Sąd Okręgowy - że własność nieruchomości należących do E. T. przeszła na rzecz Skarbu Państwa na podstawie art. 2 ust. 1 lit. b dekretu PKWN z dnia 6 września 1944 r. o przeprowadzeniu reformy rolnej (Dz. U. z 1945, Nr 3, poz. 13 ze zm.), zgodnie z którym na cele reformy rolnej przeznaczone były nieruchomości ziemskie będące własnością obywateli polskich narodowości niemieckiej. Podzielił stanowisko Sądu Okręgowego, że powodowie nie mają interesu prawnego w żądaniu ustalenia, że przejęcie nieruchomości było bezpodstawne i ich własność nie przeszła na Skarb Państwa, skoro wystąpili jednocześnie z roszczeniami o wydanie nieruchomości i odszkodowanie, dla których prawo własności stanowi przesłankę rozstrzygnięcia, a wyrok ustalający takie prawo stanowiłby jedynie ułatwienie dowodowe. Wskazał, że istota rozstrzyganej sprawy wyczerpuje się w ustaleniu, czy istniały podstawy do przejścia własności nieruchomości należących do E. T. na rzecz Skarbu Państwa na podstawie dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej. W tym zakresie uznał, że skarżący nie podważyli ustaleń Sądu Okręgowego, iż w listopadzie 1942 r. L. T. wyrobił dla żony E. dokumenty, z których wynikało, że podpisała ona „volkslistę”, co było równoznaczne z przyjęciem przez nią obywatelstwa niemieckiego, ona zaś złożyła podpis na dokumencie tożsamości potwierdzającym powyższe. Okoliczność tę potwierdza wyrok Sądu Okręgowego w P. z dnia 17 maja 1947 r., którym E. T. została wprowadzie uniewinniona od zarzutu popełnienia czynu zarzucanego jej na podstawie dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępowstwo od narodowości w czasie wojny 1939 - 1945 r., polegającego na zgłoszeniu przez obywatela polskiego przynależności do narodowości niemieckiej, jednak podstawą uniewinnienia był przepis 4 lit. b tego dekretu uwalniający od kary osobę, która pomimo zgłoszenia swojej przynależności do narodowości niemieckiej brała w kraju lub za granicą udział w walkach wyzwoleniczych albo dobrowolnie wstąpiła do wojska lub organizacji

wolnościowej, walczących z państwem niemieckim lub z nim sprzymierzonym, albo też z narażeniem wolności lub życia okazywała czynnie pomoc społeczeństwu polskiemu. Wyrok Sądu Okręgowego w P. przesądził sprawstwo E. T. w odniesieniu do zarzucanego jej czynu, a jedynie uwolnił ją od jego skutków z uwagi na czynną pomoc okazaną społeczeństwu polskiemu. Na dzień wejścia w życie dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej E. T. została więc zasadnie zaliczona do „obywateli polskich narodowości niemieckiej” w rozumieniu jego art. 2 ust. 1 lit. b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, a należące do niej nieruchomości mogły być na jego podstawie przejęte przez Skarb Państwa. Sąd Apelacyjny wskazał przy tym, że wprowadzenie samo zgłoszenie przynależności do narodowości niemieckiej nie jest równoznaczne z zakwalifikowaniem danej osoby do wymienionej w art. 2 ust. 1 lit. b kategorii „obywateli polskich narodowości niemieckiej” to jednak powodowie nie podnosili w sprawie okoliczności uzasadniających przyjęcie, że zgłoszenie to nastąpiło z innych przyczyn niż przynależność do tej narodowości.

W skardze kasacyjnej opartej na obu ustawowych podstawach powodowie zarzucili:

- 1) niewłaściwą wykładnię art. 2 ust. 1 lit. b dekretu PKWN o przeprowadzeniu reformy rolnej przez rozszerzającą interpretację i uznanie, że E. T. została prawidłowo zakwalifikowana do kategorii „obywateli polskich narodowości niemieckiej” i istniały przesłanki do przejęcia nieruchomości na rzecz Skarbu Państwa,
- 2) niewłaściwą wykładnię i odmowę zastosowania art. 222 § 1 k.c., a w zakresie rozporządzonej nieruchomości art. 417 § 1 k.c. w zw. z art. 361 § 1 k.c., mimo braku podstaw do przejęcia przez Skarb Państwa nieruchomości objętej pozwem, także w oparciu o postanowienie wydane na podstawie dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r., gdyż orzeczone zajęcie nie było równoznaczne z konfiskatą czy przejęciem na rzecz Skarbu Państwa,

- 3) naruszenie art. 386 § 4 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. przez nierozpoznanie istoty sprawy i uznanie, że nieruchomość została dwukrotnie przejęta przez Skarb Państwa i pomieszanie podstaw przejęcia, przy pominięciu, że orzeczenie Sądu Okręgowego w P. z dnia 21 listopada 1947 r. było niewykonalne, a wykonanie przedawniło się, a tym samym uchylenie się od wskazania na jakiej podstawie Skarb Państwa przejął nieruchomość,
- 4) niewłaściwą wykładnię art. 3 k.p.c. i art. 232 k.p.c. w zw. z art. 6 k.c. i art. 32 ust. 1 i art. 45 Konstytucji przez przekroczenie zasady kontradiktoryjności procesu i dopuszczenie dowodu z urzędu, który stanowił podstawę oddalenia powództwa,
- 5) uchybienie art. 365 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. przez uznanie związania sądów postanowieniem Sądu Okręgowego w P. z dnia 21 listopada 1947 r. w sytuacji, gdy w dacie uprawomocnienia orzeczenia było ono niewykonalne w zakresie przejęcia majątku, a w dacie wniesienia powództwa nie było możliwości wykonania kary z uwagi na przedawnienie,
- 6) wadliwą realizację art. 328 § 2 k.p.c. przez brak odniesienia się do zarzutów apelacji powodów co do braku możliwości dwukrotnego przejęcia nieruchomości, brak rozróżnienia kategorii wskazanych w art. 2 ust. 1 lit b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej i art. 1 § 1 dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odstępie od narodowości, pominięcia znaczenia pojęć „przejęcia”, „przepadku” i „zajęcia” na gruncie tych dekretów

Wskazując na powyższe skarżący wnosili o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył co następuje:

Jak wynika z przytoczonych motywów zaskarżanego wyroku przyczyną, która w ocenie Sądu Apelacyjnego uzasadniała oddalenie powództwa było niewykazanie przez powodów, stanowiącego jego podstawę twierdzenia, że nie istniały podstawy do przejęcia własności nieruchomości należących do E. T. na rzecz Skarbu Państwa w oparciu o art. 2 ust. 1 lit. b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej. Uznając, że kwestia ta stanowi i wyczerpuje istotę rozpoznawanej sprawy Sąd Apelacyjny podzielił tym samym zarzuty apelacji powodów kwestionujące błędny - jak przyjął - pogląd Sądu pierwszej instancji, iż majątek E. T. przeszedł na własność Skarbu Państwa w następstwie późniejszego orzeczenia jego konfiskaty postanowieniem Sądu Okręgowego w P. z dnia 21 listopada 1947 r. Bez wpływu na tak określoną podstawę prawną rozstrzygnięcia Sądu Apelacyjnego pozostaje, wyrażone przez przy tym zapatrywanie, że majątek E. T. może być traktowany jednocześnie jako przejęty na podstawie dekretu o reformie rolnej i jako zajęty w rozumieniu art. 13 § 3 dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r.

W tym stanie rzeczy bezprzedmiotowe są ponowione w skardze kasacyjnej, sformułowane w ramach obydwu jej podstaw, zarzuty kwestionujące - wbrew rzeczywistym motywom zaskarżonego wyroku - przypisanie przez Sąd Apelacyjny rozstrzygającego znaczenia w sprawie, postanowieniu Sądu Okręgowego P. z dnia 21 listopada 1947 r. o orzeczeniu konfiskaty majątku E. T. na rzecz Skarbu Państwa, które nie pozostając w związku z podstawą prawną wyroku nie miało wpływu na jego treść.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego (zob. wyroki z dnia 5 listopada 2002 r., III CKN 273/01 i z dnia 6 lutego 2008 r., II CSK 434/07, z dnia 24 sierpnia 2011 r., IV CSK 602/10, nie publ.) jednolicie przyjmuje się w zakresie wykładni art. 2 ust. 1 pkt b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, że samo zgłoszenie przynależności do narodowości niemieckiej nie jest równoznaczne z zakwalifikowaniem do kategorii „obywateli polskich narodowości niemieckiej” w rozumieniu tego przepisu. Nie jest tym samym wyłączona możliwość wykazywania, że zgłoszenie nastąpiło z innych przyczyn niż poczucie przynależności do narodowości niemieckiej.

Fakt zgłoszenia przynależności do narodowości niemieckiej na gruncie omawianego przepisu powinien być oceniany z uwzględnieniem okoliczności towarzyszących zgłoszeniu, takich jak motywacja danej osoby, jej zachowanie wobec Polaków, manifestowany stosunek do polskości, postawa wobec okupanta. Uwzględniając współzależność między art. 2 ust. 1 lit. b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej a przepisami ustanawiającymi sankcję karną za odstępstwo od narodowości polskiej nie można przyjmować, by obywatel polski, który został uniewinniony na podstawie art. 3 dekretu z dnia 28 czerwca 1946 r. o odpowiedzialności karnej za odstępstwo od narodowości w czasie wojny 1939 - 1945 r. z tej przyczyny, że zgłosił swoją przynależność do narodowości niemieckiej działając w interesie Państwa Polskiego albo z nakazu lub na rzecz polskiej organizacji wolnościowej podlegał zaliczeniu do kategorii „obywateli polskich narodowości niemieckiej”. Wnikliwej i indywidualnej oceny wymagają też zgłoszenia przynależności do narodowości niemieckiej w tych wypadkach, gdy doszło do wydania wyroku uniewinniającego lub postanowienia stwierdzającego, że czyn nie podlega ściganiu z przyczyn określonych w art. 4 lit. a i b tego dekretu w tym między innymi, gdy zgłoszenie przynależności do narodowości niemieckiej miało na celu uniknięcie prześladowania przez okupanta albo gdy osoba, która zadeklarowała taką przynależność, z narażeniem życia lub wolności okazywała czynnie pomoc społeczeństwu polskiemu.

Zasadnie zarzucają skarżący, że powyższe okoliczności podnoszone przez nich w sprawie jako istotne dla oceny, czy E. T. objęta była hipotezą normy zawartej w art. 2 ust. 1 lit. b dekretu o przeprowadzeniu reformy rolnej, nie były przedmiotem ustaleń Sądów orzekających, mimo zgłaszanych przez nich w tym zakresie wniosków dowodowych, które nie zostały uwzględnione, skutkiem czego doszło do naruszenia tego przepisu przez jego niewłaściwe zastosowanie, a w konsekwencji tego także do naruszenia przepisów art. 222 § 1 i art. 417 § 1 k.c. przez ich niezastosowanie. Usprawiedliwiony jest także zarzut naruszenia art. 328 § 2 w zw. z art. 391 § 1 k.p.c. przez niewskazanie przyczyn nieuwzględnienia podnoszonych w apelacji zarzutów pominięcia wnioskowanych przez powodów dowodów,

zmierzających do ustalenia narodowości E. T. i okoliczności zgłoszenia jej przynależności do narodowości niemieckiej, co uniemożliwia obecnie ocenę prawidłowości zajętego przez Sąd Apelacyjny w tym zakresie stanowiska.

Z tych przyczyn konieczne stało się uchylenie przez Sąd Najwyższy zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia kosztach postępowania kasacyjnego, o czym orzeczono na podstawie art. 398¹⁵ § 1 zd. 1 k.p.c. i art. 108 § 1 w zw. z art. 398²¹ k.p.c.

aw

jw